

Heli Maijanen, Sanna Lipkin & Tiina Kuokkanen

Museovierailijoiden suhtautuminen ihmisluiden esillepanoon museonäyttelyissä

Museibesökares inställning till visning av människoben i museiutställningar

Under de senaste åren har det fästs uppmärksamhet på hur människolämningar visas i samband med museiutställningar om det förångna. I diskussioner och publikationer har det framförts till vilken grad människoben kan ställas ut och vad som bör tas i beaktande då de läggs fram. Museibesökarnas tankar kring människolämningar har man både undersökt och gissat sig fram till. I denna artikel presenteras resultaten av en museienkät, genom vilken besökarna i Norra Österbottens museum fick ta ställning till ämnet. De som deltog i undersökningen förhöll sig relativt positiva till att människoben finns utställda i museerna. Det finns dock skäl att på en bredare nivå fortsätta diskussionen kring behandlingen och utställandet av människolämningar.

Arkeologit ja museoiden tutkijat ovat jo pitkään pohtineet ihmisluuaineistojen käsitteilyn ja tutkimuksen eettisyyttä ympäri maailmaa. Aihetta on käsitelty useasta näkökulmasta ja siitä on tehty erilaisia ohjeistuksia (esimerkiksi DCMS 2005; ICOM 2005; Museovirasto 2014). Esimerkiksi Englannissa DCMS:n (2005) ohjeistukset museoiden ihmisjäännöksiä hoidolle antavat hyvin yksityiskohtaisia ohjeita muun muassa niiden näytteille asettamisen suhteen. Näytteille asettamista, sen syitä ja olosuhteita tulee harkita tarkoin. Ihmisjäännöksiä tulisi laittaa esille vain, jos niillä on merkitystä jonkin tulkinnan kannalta, eikä asiaa voida tuoda esille muilla tavoin. Ohjeistukset myös suosittelevat, että museot varoittavat kävijöitä esillä olevista ihmisjäännöksistä ja siten mahdollistavat näyttelyn läpikäymisen ilman jäännöksiä kohtamista (DCMS 2005, 20).

Myös Suomessa luuaineistoihin liittyviä eettisiä asioita on pohdittu ja joitakin suosituksia on tehty hautakaivauksia,

museonäyttelyitä sekä luuaineistojen analyysinä silmällä pitäen (Vilkuna 2000; Salo & Kivikero 2010; Salo & Niukkanen 2011; Moilanen 2014; Wessman *tulossa*). Yleisesti Suomessa käytetään ICOMin (2005) museotyön eettisiä ohjeita, jotka ohjaavat myös ihmisjäännöksiä esittelyä näyttelyissä. Ohjeiden mukaan ”Ihmisruumiin jäännökset ja uskonnollista merkitystä omaava aineisto on asetettava näytteille tavalla, joka vastaa ammatillisia vaatimuksia ja ottaa huomioon – mikäli esineiden alkuperä tunnetaan – sen yhteisön, etnisen tai uskonnollisen ryhmän edut ja uskomukset, jolta esineet ovat peräisin. Niiden esittelemisessä on osoitettava suurta tahdikkautta ja kunnioitettava kaikille kansoille yhteisiä käsityksiä inhimillisestä arvokkuudesta” (ICOM 2005).

Yksittäisillä museoilla voi olla omia ohjeistuksia, mutta ainakin vuonna 2014 museot kaipasivat yhtenäistä ohjeistusta (Paasikivi 2014). Museovirasto on tehnyt omat ohjeistuksensa kokoelmissaan

olevien luuaineistojen käsittelyyn vuonna 2014 (Museovirasto 2014). Näissä ohjeistuksissa nostetaan esille myös ihmisjäänteiden näytteille asettaminen museoissa sekä ihmisjäännöksiä valokuvien esittäminen esitelmissä tai postereissa. Ohjeistuksessa mainitaan, että näyttelyyn tulisi asettaa ihmisjäännöksiä vain silloin, jos ne tuovat sellaista tietoa, jota ei muuten saada tuotua esille (Museovirasto 2014: 3). Ohjeistuksessa sanotaan myös, että yksilöt ja haudat tulisi laittaa esille kokonaisuudessa ja kunnioittavasti. Yksittäiset luut voidaan ottaa mukaan näyttelyyn, jos niillä on tarkoitus tuoda tietoa yksityiskohdista, kuten vaikkapa sairauksista. Esillä olevien luiden ja haudauksien yhteydessä tulee olla asianmukaiset tekstit, joista käy ilmi materiaalin konteksti. Päätökset näyttelyyn laitettavasta luumateriaalista tehdään tapauskohtaisesti. Alkuperäiskansojen tai muiden vähemmistöryhmien jäännösten yhteydessä on neuvoteltava myös asianosaisten ryhmien kanssa näytteille asettelusta (Museovirasto 2014).

Ohjeistusten olemassaolosta huolimatta on selvää, että suhtautuminen kuolemaan ja vainajiin voi vaihdella eri kulttuureissa (Cordova 2006: 71; Clegg 2013: 160), eikä ohjeistuksia siten voi tehdä täysin yleismaailmallisiksi. Myös yksilöt voivat reagoida kuolemaan ja ihmisjäännöksiin eri tavoin (Goodnow 2006). Tutkimuksissa on nostettu esiin, että kuolemasta on tullut meille niin vierasta, etteivät kaikki halua nähdä jäännöksiä (esim. Salo & Kivikero 2010). Museot, ja joissain maissa myös kirkot, ovat oikeastaan ainoita paikkoja, joissa suurella yleisöllä on nykyään mahdollisuus nähdä kuollut ruumis luiden tai muiden ihmisjäännösten muodossa (Alberti et al. 2009: 136). Usein keskustellaankin siitä, miten suojella katsojia kohtaamasta kuolemaa. Joissain näyttelyissä ihmisjäännöksistä varoitetaan kyltein, jolloin niiden näkemisen voi välttää (DCMS 2005; Swain 2002: 98). Osa ihmisistä on kuitenkin erittäin kiinnostuneita luurangosta ja muista ihmisjäännöksistä (Lohman

2006: 22; Goodnow 2006: 124; Alberti et al. 2009: 142). Ihmisten tuntemukset voivat siis vaihdella inhosta ja/tai pelosta jopa viehtymykseen (Goodnow 2006: 123) ja siten onkin hyvä miettiä, kenen toiveet tulisi ottaa huomioon näyttelyissä (Salo & Kivikero 2010: 24) tai miten voidaan ottaa huomioon nämä vastakkaiset näkemykset.

Ihmisluiden näytteille asettamista käsitellään useimmiten elävien ihmisten, kuten museovierailijoiden tai mahdollisten omaisten näkökulmasta (Woodhead 2013: 31). Asiassa on toki muitakin potentiaalisia ongelmakohtia, kuten itse vainajien näkökulma: miten suojelemme vainajaa uteliaiden vieraiden katseilta tai onko ihmisjäännöksiä esittelyyn todella tarvetta (Alberti et al. 2009: 142). Vainajien suojeleminen pitää sisällään kunnioittavan kohtelun ja sellaisena voidaan nähdä käytäntö, jonka mukaan vainajat sijoitellaan museossa erilliseen rauhalliseen tilaan, jossa vierailijatkin voivat rauhoittua (esim. Kilmister 2003: 65; Goodnow 2006: 128).

Vuonna 2017 ryhmä tutkijoita Oulun yliopiston arkeologian yksiköstä ja Pohjois-Pohjanmaan museolta aloitti näyttelyn suunnittelun Koskelan sotilaan nimellä kulkevasta museolöydöstä (Kuokkanen et al. 2018). Löytöön kuuluu ihmisen luita, tekstiilejä sekä tekstiileihin kuuluvia esineitä (nappeja, solkia). Löytö on peräisin joukkohaudasta, joka kaivettiin esiin aidan pystytystyön yhteydessä Oulun Koskelasta 1950-luvulla. Löytö oli jo tuolloin liitetty Suomen sodan tapahtumiin. Löytöä tutkittiin uusin silmin ja uusia metodeja käyttäen vuosina 2015–2017. Näyttelyssä oli tarkoitus esitellä, mitä uutta materiaalista saatiin selville. Suunnitteluvaiheessa keskustelua herätti etenkin luiden esille laittaminen näyttelyssä. Aluksi tutkijaryhmä pohti luiden jättämistä kokonaan pois eetisyyden ja nykykeskustelun perusteella. Museon tutkijat toivat kuitenkin esille, että museokävijät yleensä ovat kiinnostuneita ihmisjäännöksistä ja haluavat nähdä niitä näyttelyissä.

Tästä keskustelusta saimme idean museovierailijoille tarkoitettua kyselyä, jolla pyrittiin selvittämään Pohjois-Pohjanmaan museon kävijöiden mielipiteitä ihmisluiden esittelystä museonäyttelyissä. Suomessa ei ole tietääksemme aiemmin tutkittu museovierailijoiden kantaa aiheesta. Kyselyn tulokset antavat uutta tietoa vierailijoiden mielipiteistä ja niiden pohjalta voidaan suunnitella tulevia näyttelyitä vastaamaan paremmin vierailijoiden mielenkiinnon kohteita.

Näyttely ja kyselyaineisto

Museokysely toteutettiin *Suomen sodan nuori sotilas* -näyttelyn yhteydessä Oulussa Pohjois-Pohjanmaan museossa 23.10.2018–3.2.2019. Näyttelyä suunniteltaessa luiden esillepanosta esitettiin argumentteja puolesta ja vastaan. Aluksi oli tarkoitus jättää luut pois näyttelystä, mutta lopulta päädyttiin ratkaisuun, jossa osa luista laitetaan esille opetuksellisessa tarkoituksessa (esim. Curtis 2003: 22; Nilsson Stutz 2016: 274). Näyttelyn yhtenä näkökulmana oli löydön tutkimusprosessin esittely ja se, miten näyttelyssä esiteltäviin tuloksiin päädyttiin. Luista oli tarkoitus osoittaa museovieraille niitä piirteitä tai kohtia, joiden perusteella johtopäätökset iästä tai elinaikaisesta aktiviteetista tehtiin. Näyttelyssä painotettiin nimenomaan sitä, että luiden näytteillä olo mahdollisti katsojille uuden oppimisen.

Näyttelyn pohjana toimivan museolöydön luut eivät muodosta kokonaista yksilöä, eikä ole edes varmaa, kuuluvatko kaikki luut samalle yksilölle (Kuokkanen et al. 2018). Sen vuoksi kaikkia luita ei laitettu esille, vaan valikoitiin ne luut, jotka kertoivat luiden tarinaa ja havainnollistivat parhaiten luututkimuksessa käytettäviä menetelmiä. Esille laitettiin siten vain alaleuka hampaineen, reisiluun alaosa ja oikea sääriluu. Vasemman puolen alakulmahampaan ja ensimmäisen alavälihampaan välillä oli pyöreähkö kulumajälki, joka saattaa viitata piipunpolttoon tai hampaiden käyttöön työkaluina.

Kolmas poskihammas (viisaudenhammas), jossa juurien kehitys oli vielä kesken, laitettiin esille itsekseen osoittamaan nuorta ikää. Sääriluu laitettiin esille, koska siinä näkyi takaosassa korostunut lihasten kiinnittymiskohta. Se saattaa osoittaa yksilön aktiviteettia, esimerkiksi tässä tapauksessa marssimista. Reisiluu puolestaan laitettiin esille, koska teksteissä viitattiin röntgenkuvassa näkyvään kasvulinjaan, jota ei luun ulkopinnalta havaita (Kuokkanen et al. 2018).

Paperinen kysely oli esillä näyttelyn ohessa museokävijöille koko näyttelyn ajan. Kuka tahansa saattoi vastata kyselyyn halutessaan. Ikärajaa ei haluttu asettaa, koska museossa käy koululaisryhmiä ja kyselyn haluttiin olevan kaikille avoin. Vastauksia oli jätetty yhteensä 113, joista 18 jätettiin analyysin ulkopuolelle puuttuvien tietojen takia. Varsinaiseen aineiston käsittelyyn otettiin siten 95 vastausta. Taustatietoina kerättiin vastaajan ikä ja sukupuoli. Kyselyyn osallistui 63 naista ja 32 miestä. Yli puolet vastaajista ilmoittivat iäkseen 16–45 vuotta (Taulukko 1).

Kyselyssä oli kymmenen väittämää, joista museovierailijat saivat sanoa mielipiteensä viisiportaisella asteikolla (täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, en osaa sanoa, jokseenkin samaa mieltä, täysin samaa mieltä). Asteikko jäljittelee Likertin asteikkoa, mutta tässä tapauksessa neutraalin vaihtoehdon ”ei samaa eikä eri mieltä” sijaan käytettiin ”en osaa sanoa” -vaihtoehtoa, joka siten sisältää neutraaliuden lisäksi mahdollisuuden, ettei vastaaja tiedä asiasta tarpeeksi tai ei ole ymmärtänyt kysymystä.

Väittämät voidaan jakaa kolmeen ryhmään (ks. Taulukko 2). Ensimmäinen osa keskittyi kyseisen näyttelyn opettavaisuuteen sekä siihen, haluavatko vierailijat nähdä enemmän vai vähemmän luita museonäyttelyissä (väitteet 1–3). Toisessa osiossa keskityttiin mielipiteisiin siitä, voivatko museot laittaa ihmisen luita esille (väitteet 4–6). Kolmannessa osiossa tiedusteltiin, millaisilla ehdoilla ihmisluita voidaan näyttää museonäyttelyissä (väitteet 7–10).

Taulukko 1. Kyselyyn vastanneiden ikä- ja sukupuolijakauma.

Ikäryhmät	Naiset	Miehet	Yhteensä
Alle 16	6	4	12
16-30	20	8	29
31-45	15	10	25
46-60	8	4	13
61-75	14	6	20
Yhteensä	63	32	95

Kysely on tehty kyseessä olevaa näyttelyä varten, mutta sen väittämät on muotoiltu pääosin muualla tehtyjä kyselyjä mukaillen jonkin asteisen vertailunkohdan löytämiseksi (Kilmister 2003; English Heritage 2009). Kyselyn vastaukset käsiteltiin kolmella tavalla: kaikki vastaukset yhdessä, sukupuolittain ja ikäryhmittäin.

Kyselyn tulokset

Kyselyn tuloksia analysoitaessa vastaukset jaettiin kolmeen ryhmään: eri mieltä (täysin ja jokseenkin eri mieltä), samaa mieltä (täysin ja jokseenkin samaa mieltä) ja en osaa sanoa. Täysin ja jokseenkin samaa/eri mieltä yhdistettiin, jotta ryhmien erot saatiin selkeämmiksi. Kun tarkastellaan koko aineistoa yhdessä, kyselyyn vastanneista vieraista suurin osa (84,2 %) kertoi oppineensa uutta luiden tutkimuksesta tästä näyttelystä (Taulukko 2). Suurin piirtein saman verran (83,1 %) vastanneista piti luita mielenkiintoisina ja halusi nähdä niitä enemmän museoissa. Kolmea vastaajaa lukuun ottamatta vastaajat olivat eri mieltä väitteestä, että ihmisen luut ovat pelottavia, eivätkä haluaisi nähdä niitä museoissa. Suurin osa vastaajista (87,4 %) oli samaa mieltä siitä, että museo voi asetella luita näyttelyihin parhaalla katsomallaan tavalla, mutta kuitenkin 89,5 % ajatteli, että näytteillä olo tulisi järjestää kunnioittavasti ja opetuksellisessa tarkoituksessa. Sen sijaan vain 3,2 % oli sitä mieltä, että ihmisen luita ei pitäisi olla esillä lainkaan.

Vastauksiin tuli enemmän hajontaa (Taulukko 2), kun kysely eteni väittämiin, joissa selvitettiin sitä, missä olosuhteissa tai millä ehdoilla ihmisluita voidaan asettaa näytille museonäyttelyissä. Näissä väittämissä etenkin ”en osaa sanoa” -vastauksien määrä kasvoi. Noin 76 % vastaajista oli samaa mieltä siitä, että museoissa voidaan esitellä luita riippumatta niiden ajallisesta, kulttuurisesta tai uskonnollisesta kontekstista. Tämä heijastui mahdollisesti myös seuraavaan väittämään, jossa alle 20 % vastaajista oli sitä mieltä, että ainoastaan yli 100 vuotta vanhat luut voidaan laittaa esille.

Vastaajista 63,2 % oli sitä mieltä, että näyttelyihin voidaan laittaa esille ihmisluita, joiden henkilöllisyyttä ei voi selvittää tai yhdistää elossa oleviin jälkeläisiin. Tässä tapauksessa väitteen muotoilu oli hieman huoно, koska tämä voi tarkoittaa myös sitä, että vastaajat hyväksyvät myös henkilöllisyydetään tunnettujen ihmisten luiden esittelyn. Siten väite on kyllä sopusoinnussa edellisen kohdan kanssa, jossa vastaajat olivat suurimmaksi osaksi sitä mieltä, että jäännösten ikä ei vaikuta näytteille aseteluun.

Yli 60 % vastaajista oli samaa mieltä siitä, että näytteille asetelussa tulisi huomioida vainajan oletetut kulttuuriset ja uskonnolliset tavat. Kolmessa viimeisessä väitteessä yli 20 % vastasi ”en osaa sanoa”, mikä voi viitata siihen, että vastaajat suhtautuivat väitteisiin neutraalisti, väitteet olivat vaikeasti ymmärrettäviä tai vastaajat eivät osanneet muodostaa niistä mielipidettä.

Taulukko 2. Väittämät ja museovierailijoiden mielipiteet prosentteina (%). Täysin samaa/eri mieltä ja jokseenkin samaa/eri mieltä yhdistetty eri mieltä ja samaa mieltä-ryhmiin.
Yht = yhteensä, M = miehet, N = naiset.

Väittämä	Eri mieltä			Ei osaa sanoa			Samaa mieltä		
	Yht	M	N	Yht	M	N	Yht	M	N
Opin tästä näyttelystä uutta asiaa ihmisen luista ja niiden tutkimuksesta.	6,3	6,3	6,4	9,5	6,3	11,1	84,2	87,5	82,5
Ihmislut ovat kiinnostavia ja haluaisin nähdä niitä enemmän museoissa.	5,3	3,1	6,3	11,6	6,3	14,3	83,1	90,6	79,4
Ihmislut ovat pelottavia, enkä haluaisi nähdä niitä museoissa.	96,8	100	95,2	1,1	0	1,6	2,1	0	3,2
Museot voivat laittaa ihmisen luita esille näyttelyihin parhaalla katsomallaan tavalla.	8,4	12,5	6,3	4,2	3,1	4,8	87,4	84,4	88,9
Museot voivat laittaa ihmisen luita esille, kunhan se tehdään kunnioittavasti ja opetuksellisessa tarkoituksessa.	2,1	0	3,2	8,4	9,4	7,9	89,5	90,6	88,9
Museoiden ei pitäisi laittaa ihmisen luita esille lainkaan.	94,7	96,9	93,7	2,1	0	3,2	3,2	3,1	3,2
Museot voivat esitellä näyttelyissä kokoelmissaan olevia ihmisluita riippumatta niiden iästä, vainajan oletetusta kulttuurista tai uskonnosta.	11,6	15,6	9,5	12,6	9,4	14,3	75,8	75,0	76,2
Ainoastaan yli 100 vuotta vanhoja ihmisluita voidaan laittaa esille näyttelyihin.	57,9	62,5	55,6	23,2	12,5	28,6	18,9	25,0	15,9
Näyttelyihin voidaan laittaa esille ihmisluita, joiden henkilöllisyyttä ei voi selvittää, tai yhdistää elossa oleviin jälkeläisiin.	16,8	18,8	15,9	20,0	15,6	22,2	63,2	65,6	61,9
Vainajien oletetut kulttuuriset ja uskonnolliset tavat tulisi ottaa huomioon näytteilleasettelussa.	10,5	21,9	4,8	27,4	21,9	30,2	62,1	56,3	65,1

Vastaukset sukupuolittain ja ikäryhmittäin

Tutkimuksessa verrattiin myös miesten ja naisten vastauksia. Selkein ero oli siinä, että naisilla oli prosentuaalisesti enemmän ”en osaa sanoa”-vastauksia kaikissa paitsi yhdessä kohdassa (väittämä 5). Miehistä useampi (90,6 %) kuin naisista (79,4 %) oli samaa mieltä siitä, että ihmisen luut ovat mielenkiintoisia ja he halusivat nähdä niitä enemmän museoissa. Miehistä selkeästi suurempi osa oli eri mieltä siitä, että vainajien oletetut kulttuuriset ja uskonnolliset tavat tulisi ottaa huomioon (miehet 21,9 %, naiset 4,8 %).

Kyselyyn vastaajat jaettiin viiteen ikäryhmään (alle 16, 16–30, 31–45, 46–60, 61–75). Ikäluokkien otoskoot ovat varsin pieniä, ja siksi tilastollisia analyysejä ei suoritettu. Jonkinlaisia eroja vastauksissa on kuitenkin nähtävissä (Kuvat 1–10; kuvissa on nähtävissä kaikki valitut vastausvaihtoehdot). Nuorimmat vastaajat olivat sitä mieltä, että he olivat oppineet näyttelyn kautta uutta asiaa luista. Alle 16-vuotiaat naiset eivät osanneet sanoa, pitäisikö näyttelyissä olla enemmän luita näytillä. Muutoin kaikki ikäryhmät halusivat nähdä lisää luita, eivätkä kokeneet niitä pelottaviksi. Selkeitä ikäryhmien välisiä eroja ei ollut nähtävissä väittämässä siitä, voivatko museot laittaa luita esille. Miehistä nuoremmat ikäryhmät vastasivat vanhempia ikäryhmiä useammin, etteivät osaa sanoa, millaisilla ehdoilla luita voidaan laittaa esille. Vanhemmat ikäryhmät puolestaan olivat useammin samaa mieltä siitä, että esillepanossa tulisi ottaa huomioon vainajan oletetut kulttuuriset ja uskonnolliset tavat.

Kyselyyn vastanneilla oli mahdollisuus antaa palautetta näyttelystä myös sanallisesti. Yhdeksätoista henkilöä kirjoitti jonkin kommentin lomakkeeseen. Useimmiten vierailijat kommentoivat itse näyttelyä ja totesivat sen olleen mielenkiintoinen. Osa ihmisistä palasi etiikka-aiheeseen mainiten kunnioituksen tärkeyden luiden esillepanos-

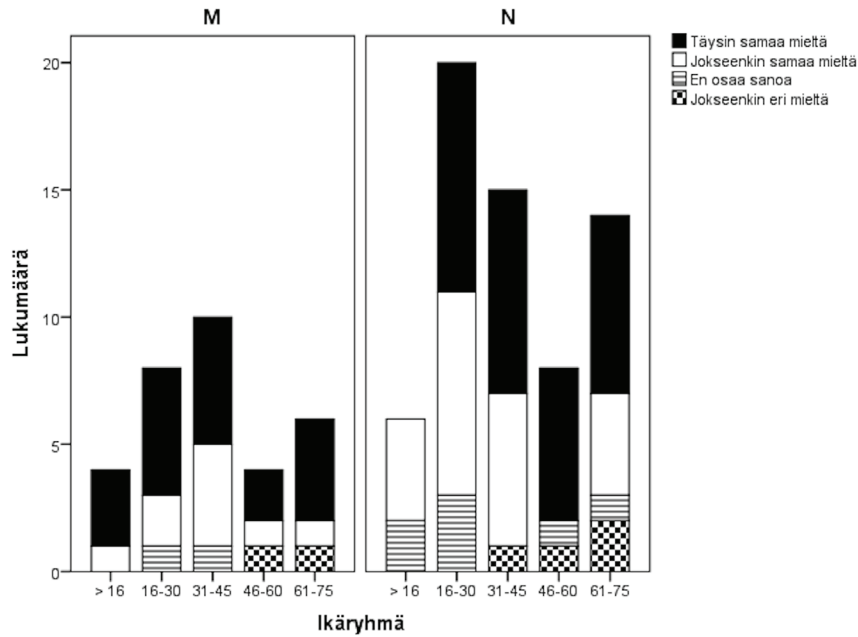
sa. Luiden kuitenkin sanottiin havainnollistavan historiaa ja elettyä elämää. Niiden myös mainittiin herättäneen eniten mielenkiintoa. Kommentit olivat siis pääasiassa positiivisia. Joukosta erottui pari kommenttia, joista yhdessä mainittiin, että luut ovat outoja, ja toisessa kyselyä pidettiin tekopyhänä.

Pohdintaa

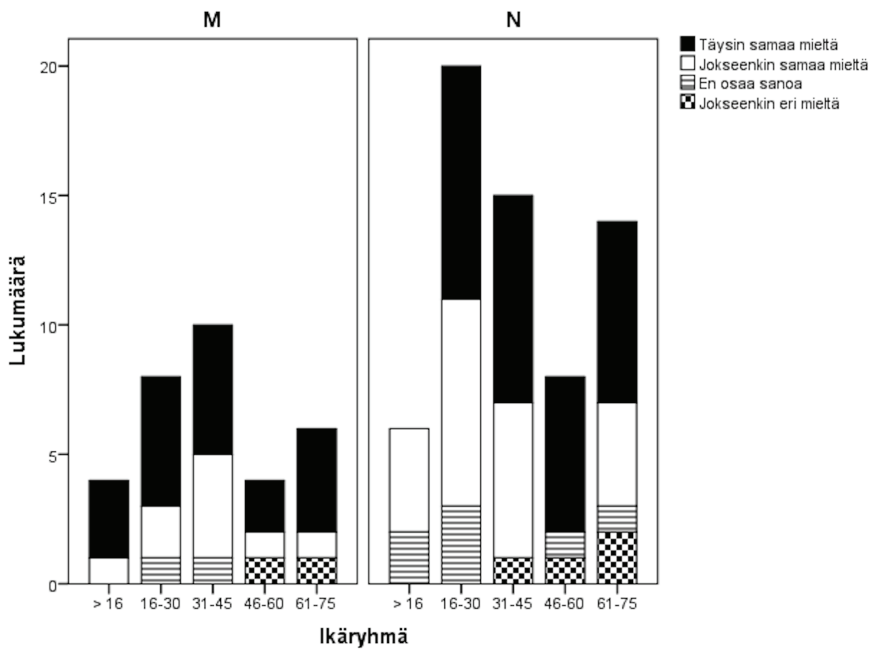
Kyselyyn vastanneiden sukupuolijakauma (66 % naisia ja 34 % miehiä) vastaa aika hyvin vuoden 2011 kansallisen museokävijätutkimuksen sukupuolijakaumaa, jossa vastaajista 62 % oli naisia ja 38 % miehiä (Taivassalo & Levä 2012: 32). Vastaajat olivat puolestaan hieman nuorempia (66 % vastaajista oli alle 46-vuotiaita) tässä kyselyssä verrattuna museokävijätutkimukseen, jossa alle 46-vuotiaita oli 50 % vastanneista (Taivassalo & Levä 2012: 32).

Selkeitä sukupuolieroja oli havaittavissa vain muutaman väittämän kohdalla. Miehet halusivat nähdä enemmän luita näyttelyissä kuin naiset. Yli puolet miehistä oli samaa mieltä kulttuuristen ja uskonnollisten tapojen huomioimisen tärkeydestä, mutta toisaalta yli 20 % miehistä ei kuitenkaan kokenut tätä tärkeäksi. Se oli selvästi suurempi prosentti kuin naisilla. Naiset vastasivat miehiä useammin ”en osaa sanoa” etenkin näytteille asettelun ehtoihin. Tämä saattaa osoittaa naisten varovaisuutta tai neutraaliutta näissä asioissa. Englantilaisessa kyselytutkimuksessa havaittiin, että suurempi osa miehistä (miehet 55 %, naiset 43 %) hyväksyi myös henkilöllisyydeltään tunnettujen luiden esillepanon (English Heritage 2009: 9).

Vastaajista yli 80 % kertoi oppineensa jotain uutta luista näyttelyn avulla. On ymmärrettävää, että etenkin nuoret kertoivat oppineensa uutta. Osa vastaajista, jotka eivät olleet oppineet uutta, kertoivat tienneensä aiheesta jo ennestään. Kyselymme tulokset osoittavat, että kyselyyn vastanneet ovat pääsääntöisesti kiinnostuneita ihmisluis-

Kuva 1. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä ”Opin tästä näyttelystä uutta asiaa ihmisen luista ja niiden tutkimuksesta”. Miehet ja naiset erikseen.

Kuva 2. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä ”Ihmislaut ovat kiinnostavia ja haluaisin nähdä niitä enemmän museoissa”. Miehet ja naiset erikseen.

ta ja haluavat nähdä niitä lisää museoiden näyttelyissä. Tämä tukee aikaisempien tutkimusten käsityksiä siitä, että yleisö haluaa nähdä ja olettaa näkevänsä ihmisjäännöksiä museoissa (Curtis 2003: 22; Nilsson Stutz 2016: 273). Ihmiset ovat kiinnostuneita ihmisjäännöksistä (Goodnow 2006) ja katselevat niitä mielellään museoissa (Swain 2006: 98). Englantilaisessa kyselyssä (English Heritage 2009) tiedusteltiin ihmisten suhtautumista ihmisluiden esilläoloon. Suurin osa vastaajista (87 %) ilmoitti, että luut ja hautaukset auttavat yleisöä ymmärtämään, miten ihmiset elivät menneisyydessä. Osa ihmisistä katsoi, että luiden ja hautauksien avulla yleisö pystyy kohtaamaan oman kuolevaisuutensa. Kuitenkin neljännes vastaajista oli samaa mieltä siitä, että luiden esittely oli enemmän sensaation tavoittelemista kuin normaalin uteliaisuuden tyydyttämistä varten (English Heritage 2009: 11).

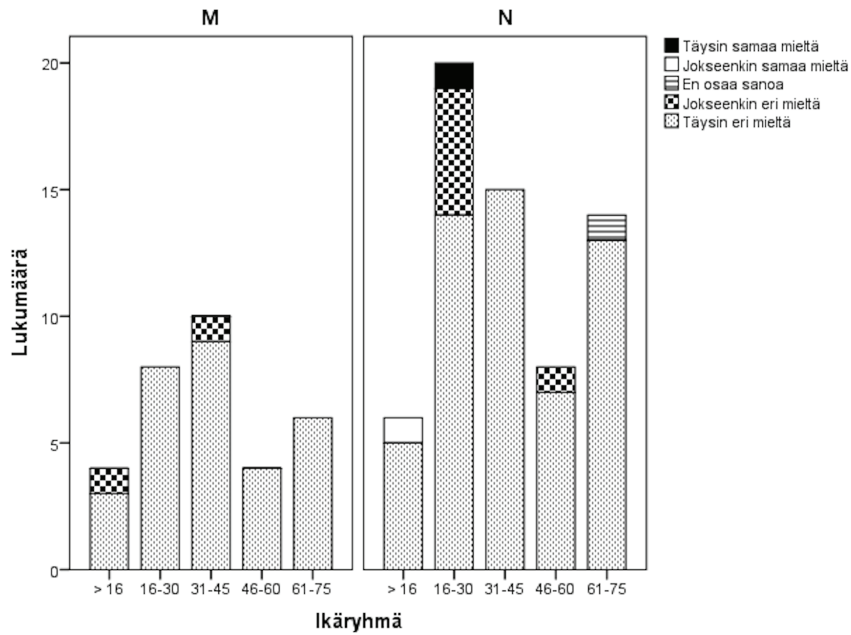
Joissakin viime vuosikymmenien tutkimuksissa on ehdotettu, että ihmiset ovat etääntyneet kuolemasta sen verran, että kuolleiden, jopa luiden, kohtaaminen voi olla pelottavaa (Goodnow 2006; Salo & Kivikero 2010: 24). Meidän kyselymme perusteella vierailijat eivät kokeneet luuta pelottaviksi. Tämä voi johtua siitä, että kyseisessä näyttelyssä ei ollut esillä kokonaista luurankoa, vaan yksittäisiä luuta ja siten vierailijat saattavat nähdä ne enemmän etäisinä objekteina kuin kerran eläneinä ihmisinä (Goodnow 2006: 129). Toisaalta tämä saattaa tukea myös käsitystä siitä, että suomalainen kuolemankulttuuri on esimerkiksi sosiaalisen median ansiosta murroksessa. Sosiaalisen median voidaan sanoa jossain määrin tuoneen takaisin kuolemaan liittyvän yhteisöllisyyden kokemuksen digitaalisten kuolemanrituaalien kuten virtuaalisten kynttilöiden ja muistopaikkojen myötä. Kuolema ei ehkä olekaan niin vieras, kun se voidaan jakaa digitaalisessa mediassa, jossa rajanveto julkisen ja yksityisen kokemuksen välillä on usein varsin häilyvä (Haverinen & Pajari 2019: 328–336).

Useimmat kyselymme vastaajista (yli 80 %) olivat sitä mieltä, että museot voivat laittaa ihmisen luita esille parhaalla katsomallaan tavalla, mutta kuitenkin kunnioittavassa ja opetuksellisessa tarkoituksessa. Aiempi kysely (Kilmister 2003) Englannissa raportoi samankaltaisia tuloksia, joissa 82,5 % vastaajista oli sitä mieltä, että museoiden tulee voida laittaa ihmisjäännöksiä näytteille parhaaksi katsomallaan tavalla. Osa näistä englantilaisista vastaajista toi kuitenkin esille, että tämä tulisi tehdä opetuksellisesti ja kunnioittavasti (Kilmister 2003: 62). Kyselyssämme noin 3 % vastasi, ettei museoiden pitäisi laittaa ihmisluuta lainkaan esille. Tämä vertautuu hyvin Kilmisterin (2003: 62) tuloksiin, jossa 2,3 % vastaajista oli tätä mieltä ihmisjäännöksistä.

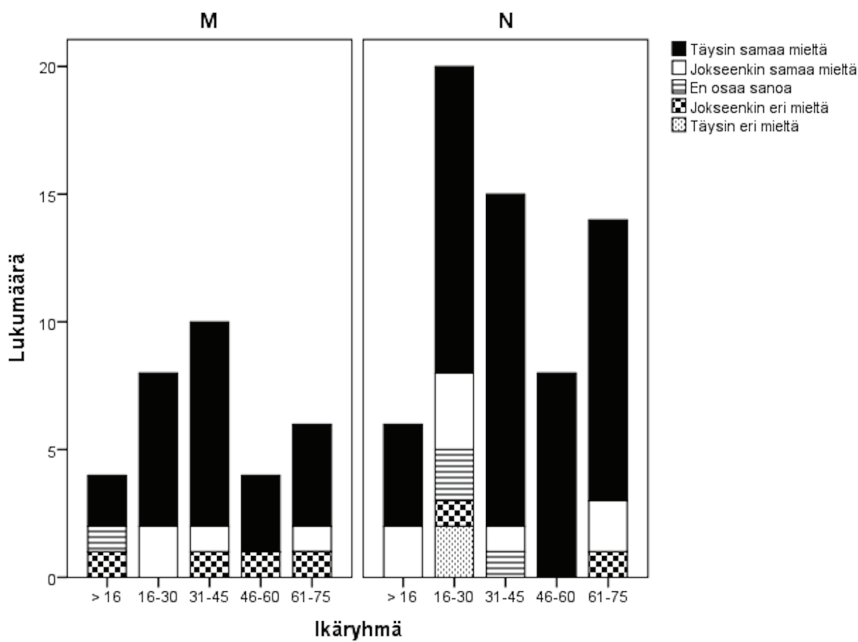
Kyselymme vastauksissa on selkeästi enemmän vaihtelua ja ”en osaa sanoa” -vastauksia, kun keskitytään asioihin, joita tulisi ottaa huomioon näytteille asettelussa. Tämä oli odotettavissa, sillä nämä asiat vaativat enemmän pohtimista ja ovat vaikeita myös ammattilaisille.

Tutkimuksissa on aiemmin tuotu esiin, että ihmiset suhtautuvat vanhoihin vainajiin eri tavalla kuin tuoreisiin vainajiin (Kilmister 2003; Goodnow 2006; Anthony 2016). Siten useimmiten vanhojen (etenkin esihistoriallisten) luiden esittely näyttelyissä on koettu suotavampana kuin nuorempien luiden. Vanhat luut koetaan ehkä ensisijaisesti anatomiseksi objekteiksi (Alberti et al. 2009: 138) ja vähemmän shokeeraaviksi kuin tuoreimmat vainajat (Woodhead 2013: 35; Jones & Whitaker 2013: 652). Ajallinen ja maantieteellinen tai kulttuurinen etäisyys tekevät ihmisjäännöksistä kaukaisempia, jolloin niistä tulee ”muita” ja niitä on helpompi käsitellä tuon toiseuden kautta (Cordova 2006: 71; Goodnow 2006: 129).

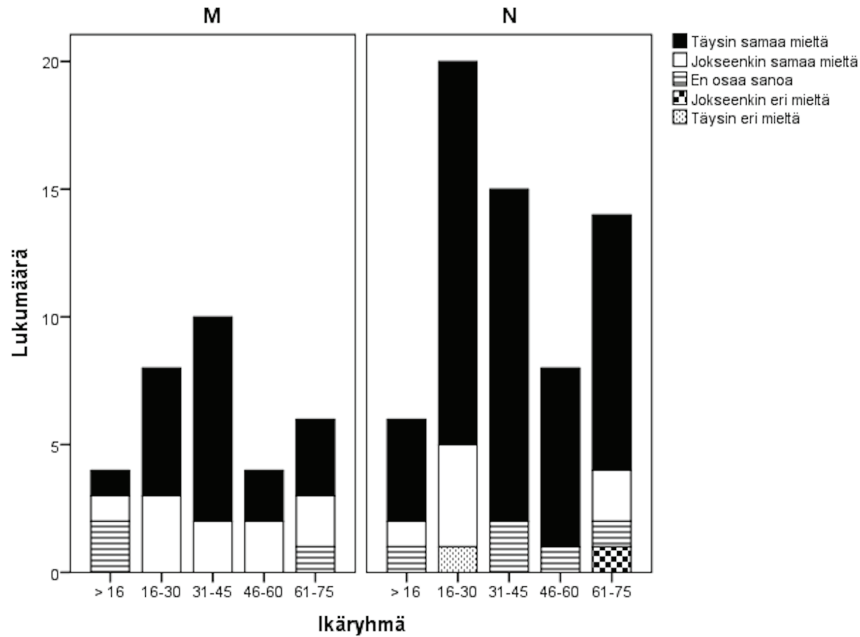
Kyselyssämme vastaajista lähes 60 % oli eri mieltä siitä, että ainoastaan yli 100 vuotta vanhoja luuta voitaisiin esitellä museossa. Tämä ei ehkä suoraan tarkoita sitä, että vastaajat hyväksyvät myös nuorempien luiden esillepanon, mutta vastaajat eivät vaikuta

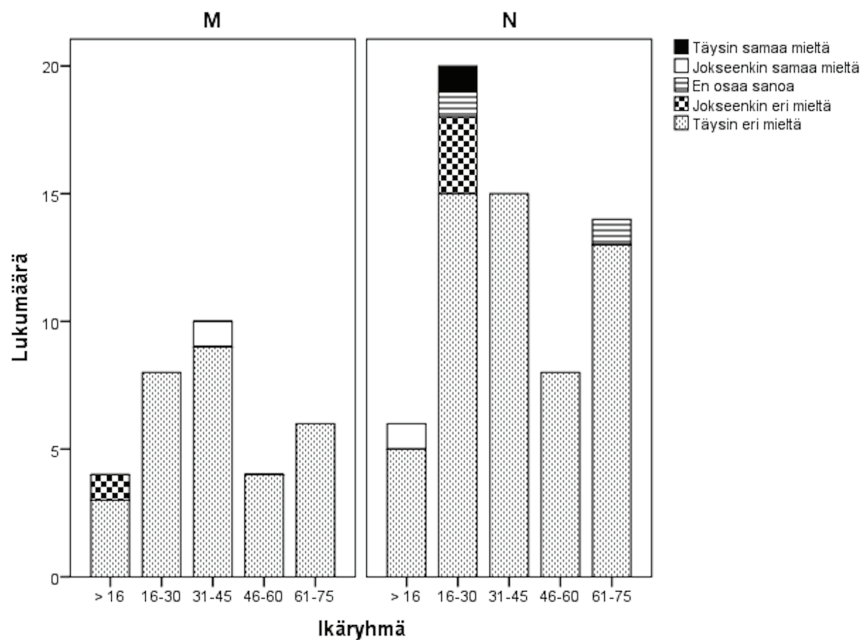
Kuva 3. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Ihmislaut ovat pelottavia, enkä haluaisi nähdä niitä museoissa". Miehet ja naiset erikseen.

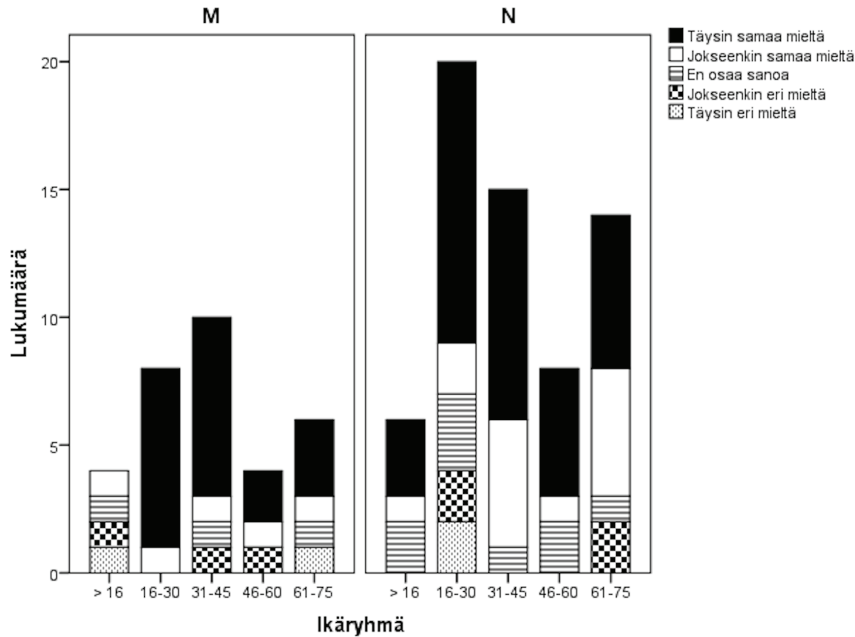
Kuva 4. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Museot voivat laittaa ihmisen luita esille näyttelyihin parhaalla katsomallaan tavalla". Miehet ja naiset erikseen.

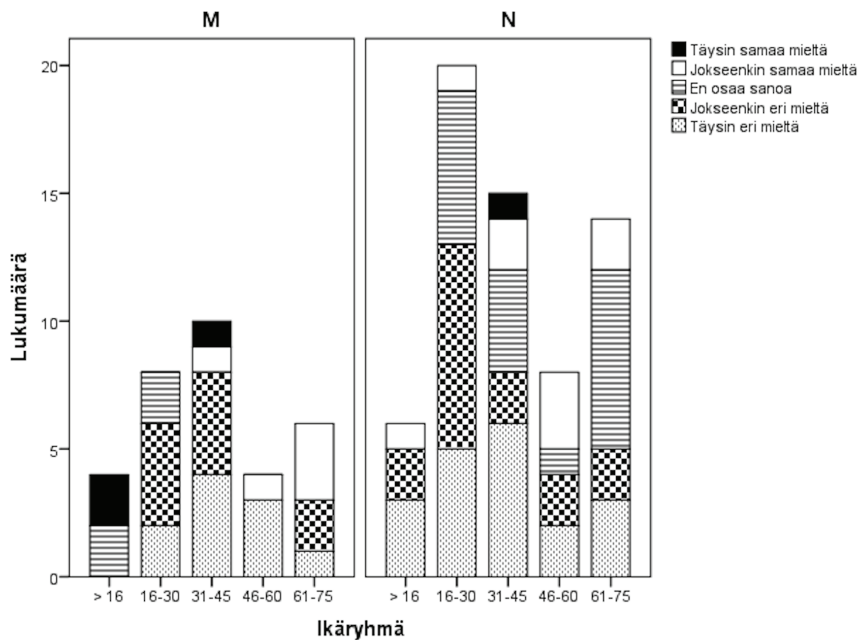
Kuva 5. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Museot voivat laittaa ihmisen luuta esille, kunhan se tehdään kunnioittavasti ja opetuksellisessa tarkoituksessa". Miehet ja naiset erikseen.

Kuva 6. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Museoiden ei pitäisi laittaa ihmisen luuta esille lainkaan". Miehet ja naiset erikseen.

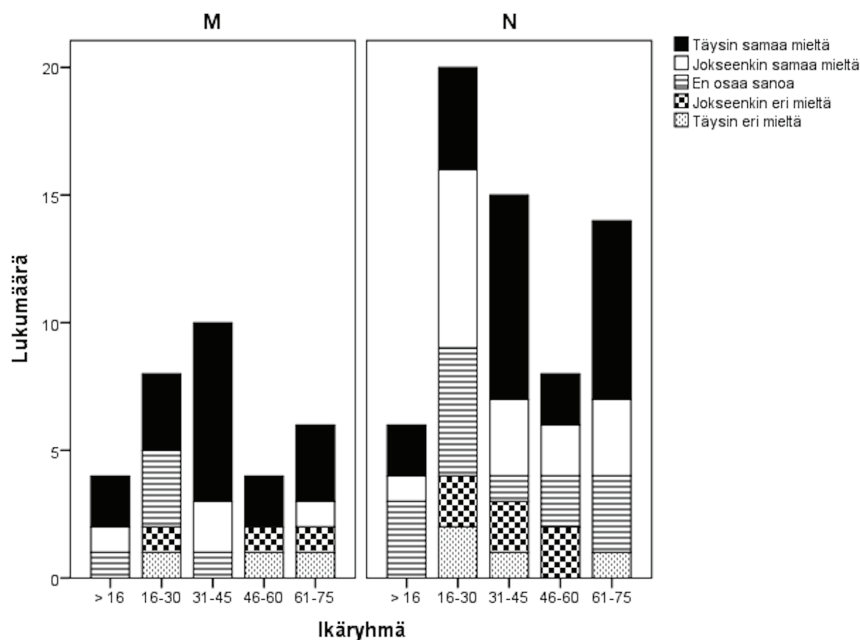
Kuva 7. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Museot voivat esitellä näyttelyissä kokoelmissaan olevia ihmisluita riippumatta niiden iästä, vainajan oletetusta kulttuurista tai uskonnosta". Miehet ja naiset erikseen.

Kuva 8. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä "Ainoastaan yli 100 vuotta vanhoja ihmisluita voidaan laittaa esille näyttelyihin". Miehet ja naiset erikseen.

suhtautuvan luiden ikään yhtä jyrkästi kuin usein ajatellaan. Tosin tämä saattaa liittyä nimenomaan siihen, että luut ajatellaan esineinä, eivätkä vierailijat kyselyä täyttäessään ajatelleet vainajia henkilöinä (ks. viitteet edellä). Tämä tulos poikkeaa jonkin verran aiemmista kyselyistä Englannissa, jossa Kilmisterin (2003) kyselyn mukaan 55 % vastaajista koki tuorempien jäännösten katsomisen arkaluontoisemmaksi (Kilmister 2003: 61). Toisen kyselyn (English Heritage 2009) mukaan 91 % 864:sta vastaajasta oli sitä mieltä, että museoiden pitäisi voida laittaa ihmisen luita näytteille. Näistä noin puolet oli tätä mieltä riippumatta luiden iästä, kun taas 27 % vastaajista katsoi, että esille laitettavien luiden tulisi olla vähintään 100 vuotta vanhoja (English Heritage 2009: 7).

Jäännösten ikä ei tuo pelkästään ajallista etäisyyttä, vaan tuoreemmat jäännökset voidaan myös helpommin yhdistää omaan taustaan tai jopa tunnettuun ja elävään jälkeläiseen (Jones & Harris 1998: 258; Kilmister 2003: 61). Useimmiten luulöydöt ovat anonyymejä, eikä niiden henkilöllisyyttä voida kovinkaan helposti selvittää. Joskus henkilöllisyys on tiedossa, ja etenkin kuuluisien henkilöiden kohdalla jäännöksiä esitellään myös heidän omalla nimellään. Esimerkiksi Kemian kirkkoherra Nikolaus Rungiuksen (noin 1560-1629) muumio on kesäisin yleisölle esillä Kemian vanhassa kirkossa. Englantilaisessa kyselyssä 49 % vastaajista oli sitä mieltä, että luita voidaan esitellä riippumatta siitä, tiedetäänkö henkilöllisyyttä vai ei. Lähes saman verran eli 42 % salli vain tuntemattomien luiden esillepanon (English Heritage 2009: 9).

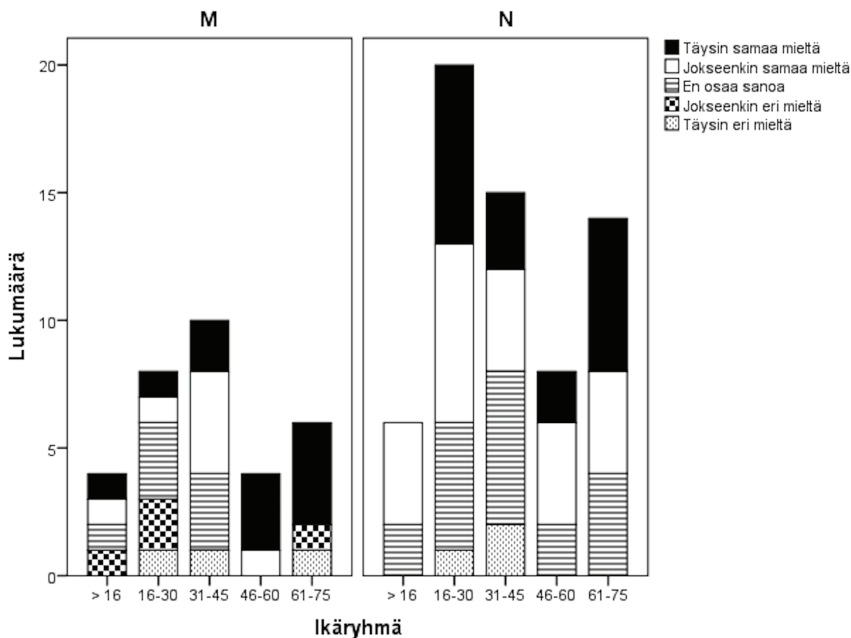

Kuva 9. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä ”Näyttelyihin voidaan laittaa esille ihmisluita, joiden henkilöllisyyttä ei voi selvittää, tai yhdistää elossa oleviin jälkeläisiin”. Miehet ja naiset erikseen.

Yleensä ihmisjäännösten käsitte-
lyn, tutkimuksen ja esillepanon yhteydessä
nostetaan esiin kunnioitava kohtelu (esim.
Jones & Whitaker 2013). Mitä tuo kunnioit-
tava kohtelu sitten tarkoittaa? Sen on todettu
vaihtelevan kulttuurista ja ajasta toiseen
(Swain 2002: 100; Lohman 2006: 23; Clegg
2013: 160), eikä sitä voi määritellä yksiselit-
teisesti. Tässä yhteydessä keskustelua on
herättänyt etenkin alkuperäiskansojen ja ei-
valtakulttuurien ihmisjäännösten pitäminen
museokokoelmissa ja esillä näyttelyissä (esim.
Swain 2002: 96). Näissä tapauksissa tieteelliset
ja yhteisön omat käsitykset ihmisjäännösten
merkityksestä ja kunnioittavasta kohtelusta
eivät välttämättä kohtaa, vaan tutkijat pai-
nottavat löydön merkitystä ihmiskunnan ja
kulttuurien tutkimuksessa, kun taas yhteisö
haluaa ehkä haudata jäännökset uudelleen.

Näissä tilanteissa on tärkeää löytää vuoro-
puhelu eri toimijoiden välille (Jones & Harris
1998: 258–261).

Kyselyssämme kaksi väittämää (7 ja
10) viittasivat ihmisjäännöksen alkuperäiseen
kulttuuriseen ja uskonnolliseen kontekstiin ja
niiden vaikutukseen esillepanoon. Pääosa vas-
taajista ilmaisi olevansa samaa mieltä siitä, että
luita voidaan esitellä riippumatta kulttuurista
tai uskonnosta, mutta oletetut uskonnolliset tai
kulttuuriset tavat tulisi ottaa huomioon näyt-
teille asettelussa. Tosin yli neljännes vastaajista
ei osannut sanoa kantaansa siihen, tuleeko
oletetut tavat ottaa huomioon. Emme toki voi
tämän kyselyn perusteella arvioida, mikä vas-
taajien mielestä on kunnioittavaa kohtelua.
Ehkä ainakin osa heistä katsoo, että kunnioit-
tava tapa on valtakulttuurin toimintatapa, eikä
niinkään yksilön oman yhteisön tavat.

Kuva 10. Vastausten jakautuminen ikäryhmittäin väitteessä ”Vainajien oletetut kulttuuriset ja uskonnolliset tavat tulisi ottaa huomioon näytteille asettelussa”. Miehet ja naiset erikseen.

Kuten jo edellä mainittiin, ihmisjäännöksen uudelleen haudaus on myös osa tätä eettistä keskustelua (Salo & Kivikero 2010: 23). Menneisyyden tutkijat näkevät ihmisluiden uudelleenhaudauksen kuitenkin selvästi ongelmalliseksi. Tutkimus kehittyy metodeiltaan ja siten luiden haudaus esittää kehittyneemmän tutkimuksen ja tarkempien tuloksien saamisen (Jenkins 2011: 40–41). Jotkut tutkijat ovatkin todenneet, että luukokoelmien säilyttäminen voidaan oikeuttaa pääasiassa jatkuvalla tutkimuksella (Jones & Harris 1998: 261). Tätä missiota tukee parhaiten tutkimusten aktiivinen esittely suurelle yleisölle, sillä tietoisuus tutkimuksesta ja niiden tuloksista voi osaltaan lisätä ymmärtämystä ja saada yleisön tukemaan luukokoelmien säilyttämistä (McManamon 2006: 58; Clegg 2013: 159).

Kyselymme on aika suppea pilottikysely, eikä se ole missään nimessä kaikenkattava. Kysely haluttiin pitää lyhyenä, jotta vierailijat jaksavat sen täyttää. Kysely ei myöskään kerro suomalaisten suhtautumisesta ihmisluiden esilläoloon museoissa, vaan se keskittyy ainoastaan Pohjois-Pohjanmaan museon vierailijoihin. On hyvä muistaa, että tähän kyselyyn ovat mahdollisesti vastanneet ihmiset, jotka ovat tulleet varta vasten katsomaan tätä näyttelyä tietäen siellä olevan luita esillä. Siten kyselyyn vastanneet voivat suhtautua lähtökohtaisesti positiivisesti ihmisjäännösten esilläoloon. Kysely kuitenkin osoittaa, että ainakin museovierailijat suhtautuvat ihmisluiden esittelyyn myönteisesti, mutta eettisistä kysymyksistä on hyvä keskustella laajemmin, etenkin niistä olosuhteista, joissa ihmisluut voidaan laittaa näyttelyyn.

Kiitokset

Kiitämme Pohjois-Pohjanmaan museon henkilökuntaa, erityisesti Eija Kontti-järveä, Marja Halttusta ja Arja Keskitaloa yhteistyöstä ja mahdollisuudesta toteuttaa kysely museolla.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

Paasikivi, S. 2014. Ihmisjäännökset suomalaisissa museoissa. Kyselytutkimus säilyttämiseen ja esittelyyn liittyvistä käytännöistä. Proseminaaritutkielma, Turun yliopisto. https://kalmistopiiri.files.wordpress.com/2014/11/paasikivi2014_ihmisjc3a4c3a4nnc3b6kset_suomalaisissa_museoissa.pdf

Verkkolähteet

DCMS (Department of Culture, Media and Sport) 2005. *Guidance for the Care of Human Remains in Museums*. Luettu 1.8.2019. <https://www.britishmuseum.org/pdf/DCMS%20Guide.pdf>

English Heritage 2009. *Research into Issues Surrounding Human Bones in Museums*. Luettu 8.8.2019. <https://www.babao.org.uk/assets/Uploads-to-Web/eh-opinion-survey-report.pdf>

ICOM Suomen Komitea ry 2005. *ICOMin Museotyön eettiset säännöt*. Luettu 21.7.2019. <https://icomfinland.fi/new-page>

Moilanen, U. 2014. Ihmisjäänteiden näytteilleasettamisen eettisyydestä museoissa. *Kuriositeetikabi.net* 1/2014. <http://kuriositeetikabi.net/01-2014/arkisto/12014moilanen.pdf>

Museovirasto 2014. *Ihmisluuaineistot Museoviraston kokoelmatyössä*. Luettu 30.4.2019. https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkeologiset_kokoelmat/Ihmisluuaineistot_Museoviraston_kokoelmatyossa_ohje.pdf

Tutkimuskirjallisuus

Alberti, S., Bienkowski, P., Chapman M. & Drew, R. 2009. Should we display the dead? *Museum and Society* 7(3): 133–149.

Anthony, S. 2016. Questions Raised on Excavating the Recent Dead. H. Williams & M. Giles (toim.) *Archaeologist and the Dead. Mortuary Archaeology in Contemporary Society*: 21–38. Oxford: Oxford University Press.

Clegg, M. 2013. Conclusions and Ways Forward. M. Giesen (toim.) *Curating Human Remains. Caring for the Dead in the United Kingdom*: 159–166. Woodbridge: The Boydell Press.

Cordova, V. 2006. Chullpas: Aymara Indians and their Relationship to Ancestors on Display. J. Lohman & K. Goodnow (toim.) *Human Remains and Museum Practice*: 71–74. UNESCO and the Museum of London.

Curtis, N. 2003. Human remains. The sacred, museums and archaeology. *Public Archaeology* 3: 21–32.

Goodnow, K. 2006. Bodies: Taking Account of Viewers' Perspectives. J. Lohman & K. Goodnow (toim.) *Human Remains and Museum Practice*: 123–130. UNESCO and the Museum of London.

Haverinen, A. & Pajari, I. 2019. Kuoleman julkisuus ja yksityisyys. I. Pajari, J. Jalonen, R. Miettinen & K. Kanerva (toim.) *Suomalaisen kuoleman historia*: 313–336. Gaudeamus.

Jenkins, T. 2011. *Contesting Human Remains in Museum Collections. The Crisis of Cultural Authority*. New York: Routledge.

Jones, D.G. & Harris, R.J. 1998. Archaeological Human Remains. Scientific, Cultural and Ethical Considerations. *Current Anthropology* 39(2): 253–264.

Jones, D.G. & Whitaker, M.I. 2013. The contested realm of displaying dead bodies. *Journal of Medical Ethics* 39(10): 652–653.

Kilmister, H. 2003. Visitor perception of ancient Egyptian human remains in three United Kingdom museums. *Papers from the Institute of Archaeology* 14: 57–69.

Kuokkanen, T., Lipkin, S. & Maijanen, H. 2018. Arkeologipäivät 2017: "Koskelan sotilaan hauta" *Muinaistutkija* 2/2018: 2–18.

Lohman, J. 2006. Parading the Dead, Policing the Living. J. Lohman & K. Goodnow (toim.) *Human Remains and Museum Practice*: 21–24. UNESCO and the Museum of London.

McManamon, F. 2006. Policy and Practice in the Treatment of Archaeological Human Remains in North American Museum and Public Agency Collections. J. Lohman & K. Goodnow (toim.) *Human Remains and Museum Practice*: 48–59. UNESCO and the Museum of London.

- Nilsson Stutz, L. 2016. To Gaze Upon the Dead. The Exhibition of Human Remains as Cultural Practice and Political Process in Scandinavia and the USA. H. Williams & M. Giles (toim.) *Archaeologist and the Dead. Mortuary Archaeology in Contemporary Society*: 268–292. Oxford: Oxford University Press.
- Salo, K. & Kivikero, H. 2010. Ihmisjäännösten käsittelyn etiikkaa. *Muinaistutkija* 2/2010: 20–27.
- Salo, K. & Niukkanen, M. 2011. *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*. Museovirasto.
- Swain, H. 2002. The ethics of displaying human remains from British archaeological sites. *Public Archaeology* 2(2): 95–100.
- Swain, H. 2006. Public Reaction to the Displaying of Human remains at the Museum of London. J. Lohman & K. Goodnow (toim.) *Human Remains and Museum Practice*: 97–101. UNESCO and the Museum of London.
- Taivassalo, E. & Levä, K. 2012. *Museokävijä 2011*. Suomen Museoliiton julkaisuja 62. Helsinki, Suomen Museoliitto.
- Vilkuna, J. 2000. Vainajat museoeettisenä kysymyksenä. J. Vilkuna (toim.) *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*: 138–146. Ethnos ry.
- Wessman, A. *tulossa* 2020. Displaying Human Remains in Finnish Museums. N. Robbins, S. Thomas, M. Tuominen & A. Wessman (toim.) *Museum Studies – Bridging Theory and Practice*. Helsinki University Press.
- Woodhead, C. 2013. Care, Custody, and Display of Human Remains: Legal and Ethical Obligations. M. Giesen (toim.) *Caring Human Remains. Caring for the dead in the United Kingdom*: 31–41. Woodbridge: The Boydell Press.
- PhD Heli Maijanen toimii arkeologian yliopistonlehtorina Oulun yliopistossa. heli.maijanen@oulu.fi
- FT, akatemiattutkija Sanna Lipkin tutkii menneisyyden lapsuutta Oulun yliopistossa.
- FT Tiina Kuokkanen toimii tutkijatohtorina Oulun yliopistossa.